

ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ТҮРІК ЛИНГВОМӘДЕНИЕТІНДЕГІ «БИЛІК» КОНЦЕПТІСІ

Зеяда Б.¹, Қыбырай Ж. Е.²

¹ф.ғ.к., доцент, шығыс тілдері аударма кафедрасы

²студент, мамандығы «5В10000 – шетел тілдері»

Абылай хан ат. қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері
университеті,

Алматы, Қазақстан

e-mail: lim.cat@mail.ru

Андатпа. Мақала «билік» концептін қазақ және түрік лингвомәдениеттерінде талдау, олардың ортақ қырлары мен айырмашылықтарын анықтауға арналған. Халықтың билік, ел тағдыры үшін жауапкершілігі жөніндегі таным, ойлары, мемлекет құрылымы мен басқаруға байланысты арнайы лексика, термин, мақал-мәтел, тұрақты тіркестер мен қанатты сөздер қарастырылған.

Тірек сөздер: лингвомәдениеттану, қазақ лингвомәдениеті, түрік лингвомәдениеті, билік концепті, мақал-мәтелдер, тұрақты тіркестер.

Қазіргі таңда тілдік когницияның мәселелерімен шұғылданатын лингвист ғалымдар когнитивті лингвистика саласынында «концепт» терминін жиі қолданып келеді. Жалпы мағынада Ю. С. Степановтың пікірінше: «Концепт дегеніміз – адам санасындағы мәдениеттің бар болуы, сол мәдениеттің адамның менталды дүниесіне енуі, кейде адам концепт тарапынан мәдениетке әсер ете алады» [1, 43 б.]. Тіл концептосферасын зерттеу қандай да бір этностың адам ойының ұшу траекториясын менталды дүниенің ерекшелігін табуды көздейді. Концепт түсінігі когнитология ғылымынан бастау алатындықтан, тіл зерттеудегі маңызды және керекті феномені болып қала бермек. Белгілі бір тілдің семантикалық кеңістігі концептілерден құралады, ал семантикалық кеңістік арқылы ұлттық бірліктердің құрылысы талқылануда. Адамның танымдық қызметі дамыған ғаламда бағдарлай алу қабілетімен қарастырылады. Бірақ, әлі де концептілердің қалайша шыққандығы жайлы ғалымдар сырын іздеуде. Тіл – концепт табиғатын тануда ең ыңғайлы, әрі тиімді құрал болып есептеледі. Ғалымдар концептілердің мазмұны мен құрылымына қарай, олардың күрделі, көпқабатты ұғым екенін көрсетеді. Олардың құрамына жеке ұғым атаулары ретінде сөздер, сөз тіркестері, тұрақты тіркестер мен бірге көптеген мақал, мәтел, қанатты сөздер мен сөйлемдер кіреді.

Ғаламның ұлттық бейнесі әрбір ұлттың мінездерінің стереотипті жағдайлардың біркелкілігімен, шынайылықтың жалпы көзқарас арқылы қабылдауымен, мақал-мәтелдердің, афоризмдердің бір санаға жүйеленуімен түсіндіріледі. Алайда, коммуникацияның пәні концептілер арқылы жүзеге аспайды. Ғаламның тілдік бейнесі: 1) тілдің номинативті құралдары, яғни лексемалар, тұрақты тіркестер арқылы; 2) тілдің функционалды құралдары

арқылы, тіл жүйесіндегі тіл бірліктерінің барлық фонының коммуникацияда тек жиі қолданылатын лексемалар мен тіркестердің қолдануы арқылы; 3) тілдің бейне құралдары, яғни тіл бірліктерінің ішкі формасы, ауыспалы мағынада, метафоралардың ұлттық мінез арқылы; 4) тілдің фоносемантикасы; 5) дискурстік құралдар, яғни монолог, диалогтардың жүзеге асырылуы, афоризмдер, әзіл мен сындардың айтылуы арқылы меңзеледі [2, 9-10 бб.].

Қазақстанда когнитивтік зерттеулер өткен ғасырдың 90-шы жылдарынан бастау алады. Когнитивистика жайында пікір қалдырған Ә. Қайдар, Е. Жанпейісов, М. Копыленко, Р. Сыздықова, Ж. Манкеева, Ж. Есеналиева, Ш. Қожабекова сынды ғалымдарымыз бар. Зерттеушілер универсал концептілердің қатарына «Уақыт», «Тіл», «Жүрек», «Шындық», «Сүйіспеншілік», «Сөз», «Туған жер», «Заң» сөздерін жатқызады. Бірақ, шын мәнісінде мұндай концептілердің саны белгісіз. Мұның себебін ғалымдар, біріншіден, когнитивистика әлі де жас ғылым екендігін, екіншіден, әрбір халықтың концептілер жүйесінің аударматану әдістерінде қарастырылмағандығын түсіндіреді [3, 76 б.].

Ұлтты тану үшін, тек оның тілін білу жеткіліксіз. Себебі тіл ғылымында антропоцентристік парадигманың алғашқы орынға шығуы, адамдар арасындағы қарым-қатынастың көздеген мақсатқа жеткізудің қиындыққа апарарына көз жеткізе аламыз. Әр түрлі тілдер формасы жүйесінде, екі немесе одан да көп мәдениеттердің арасындағы қарым-қатынастың, байланыстың болуын «мәдениетаралық қатысым» саласы деп аталады. Менталитет халық тарапынан туындап, ұрпақтан ұрпаққа қарай жеткізіліп, материалды және рухани мәдениетте көрініс табады. Мәдениет тасушы сөз тіркестер, тұрақты тіркестерді қолданған жаңдайларда, әр түрлі менталитеті болатын қатысушылар арасында түсініксіздік пайда болуы мүмкін. Әдетте фразеологизм, мақал-мәтелдер барлығына бірден түсінікті бола бермейді, тіпті ана тілде сөйлейтін адамдар үшін де қиынға соғуы мүмкін [4].

Нақыл сөздер, шешендік сөздер, мақал-мәтелдер арқылы кез-келген елдің мәдениетін тануға болатыны сөзсіз. Тіл арқылы еліміздің психологиясын, ғаламның тілдік бейнесін түсініп зерттеуге болады. «Билік» концептісін ел дауын әділдігімен шеше білген, суырыпсалма ақындығымен көзге түскен билер, ақсақалдардың өсиеті ұлт мінезін ашық көрсетеді. Төде бидің: «Әділет бізден, төрелік көптің хақы». «Бізден» дегені, Орта ғасырларда Қазақ хандығында хандармен қатар, би, батырлардың, яғни игі жақсылардың алатын орны ерекше еді. Қара қылды қақ жарған әділдігімен соттағы дау істерін шешіп отырған билер болатын. Олар тек жазылған заң бойынша жүрмей, өзара ақылдасып, шешендік пен даналықты да бәрінен жоғары қойған. Билердің ерекшелігі – әділетті болу еді. Қазақ халқының ел билеу ісіне байланысты әділ хан мен би болу тақырыптарында мынадай мақал-мәтелдер: «Әкімің әділ болмаса, жұрт бұзылады, саудаң әділ болмаса, нарық бұзылады», «Кісі елінде сұлтан болғанша, өз елінде ұлтан бол», «Су перісі – сұлтан», «Төресіз ел болмас, төбесіз жер болмас», «Қожаны көрсең, Қыдыр тұт, төрені көрсең қадір тұт» қожалар мен төрелердің орындары

бөлек, қазақта Қыдыр ата жақсылықта келеді деген сенім бар. «Қойды құртаң бүлдіреді, елді сұлтан бүлдіреді» – қой – қазақ халқы үшін төрт түлік малдың ішіндегі қолға алғаш үйретілген мал. Мәдениетімізде қойға қатысты мақал-мәтелдер, теңеулер көп. Тіпті, халық қойды қазақтың мінезіне, болмысына теңейді. Қой символы сабырлылықты, тыныштықты, жуастықты білдіреді. Шешендік сөздерде, нақыл сөздерде, мақалдарда қой атауы кездесетіні сондықтан. «Хан – халқының ұлы, би – әділдік құны»; «халқын ойламаған хан семіз, дүние оған су – теңіз»; «хан көп болса, жау көп»; «ханның екі сөйлегені – өлгені»; «ханды Құдай ұрғаны – халқымен жау болғаны, биді Құдай ұрғаны – билігі дау болғаны»; «ескі ханның ақылы жүрмес, жаңа ханның бұйрығы жүрмес»; «патша залым болса, жұрт тозады, патша ғалым болса, жұрт озады»; «бақа – көлінде патша, балық – суында патша, жігіт – елінде патша». Бірақ, егер елде бытыраңқылық орнап, билеуші, басқарушы тарапынан елге әділетсіздік көрсетілсе, шындығын ақындар тіл арқылы шеберлігімен, әзіл түрде немесе тура мағынада, жасырмай қолданатын. Абай атамыздың өлеңдерінен мысал келтірсек: «Қартайдық, қайғы ойладық, ұлғайды арман» өлеңінде, Би мен болыс алады күшін сатып, «мен қазақтан кегінді әперем деп». Жарлы алады: қызметпен өткерем деп, елубасы – «шар салып, леп берем» деп. Орыс патшалығының отарлау саясаты қазақ жеріне келгеннен соң, биліктегі адамдарға бұрыс әсерін тигізіп, оларды малға, яғни ақшаға құмар болуды үйреткен еді. Бұл әділетсіздік тек қана оқу-біліммен ғана ақталмақ. «Күлембайға» атты өлеңінде 1888 жылы өзінің дәулеті арқасында Күлембай деген кісі Мұқыр деген ауылда болыс болады. Осыған арнап былай жазады: «Уағалайкүссәләм болыс, мал-жан аман ба? Мынадайға кез болдың, аума-төкпе заманда. Ел билеген адам жоқ, ата менен бабанда. Болыстықтан пайда қып, шығыныңды алсаң, жаман ба? Қалжындаймын әншейін, оған келе де бермес шамаң да! Орныңнан тұра шабасың, Атшабар келсе қышқырып ояз келсе қайтер ең, айдаһардай ысқырып. Отырасың үйінде өз өзіңнен күш кіріп. Босқа-ақ түсіп қаларсың, біреу кетсе үшкіріп!...». Сол замандағы бай мен билердің асын ішіп, тамағы тоқтық, көйлегі көктікті әдетке айналдырғандығын байқау қиын емес. Шығын, сияздардың болуы тек ел басқаруды маңызды іс емес деп санайтын шенеуніктердің болуымен түсіндіріледі. «Мәз болады болысың, Арқаға ұлық қаққанға, шелтірейтіп орысың, шенді шеппен жапқанға». Бір болысқа орыс шенеунігі мылтық сыйлаған екен. Болыс мәз болып, қой сойыпты, жылтырауық таққандай қуаныпты. Ақын осы алауыздыққа шыдай алмай сынап, ар-ұят жайлы тағы да сөз байлайды. Ар-ұятты ар жағына қойған, мансап үшін елді қор қылғысы келгендерге: «Сөзуар, білгіш, законшік, көргіш атанбақ – мақсұт, мақтанбақ. Жасқанып, қорқып, жорғалап, жортып, именсе елің баптанбақ, қарғағанын жер қылмақ. Алдағанын зор қылмақ» деп, ең сүйіп оқитын өлеңіміз «Сегіз аяқта» жырлады. Болысты «үйден үрген итке» теңеп: «Жөнді, жөнсіз, сөз теңеусіз, бас пен аяқ бір қысап. Ұрысса орыс, елге болыс үйден үрген итке ұсап». «Өзі ұлыққа, кәдір жоққа қарамай, өз халқына. Сөз қайырмай, жөнді айырмай, жұртқа шабар талпына» [5].

Түрік тілінде **билік** концептісі “iktidar kavramı” деп аударылып, Орта ғасырда Осман Империясы тұсындағы лауазымдарды бұл сөздердің семантикасынан да анықтауға болады.

Başvezir – бас уәзір.

Erbab – ұлы, басшылық, үстемдік.

Euуam – арабшадан аударғанда «күш», «билік» деген мағынаны білдіреді.

Emretmek – әмір ету.

Ferman – парсы тілінен енген сөз. Бұйрық, әмір; Осман дәуіріндегі падишахтардың жазбаша үкімі, жарлығы. Ferman çıkarmak – хан, сұлтан тарапынан берілген әмір; билігі бар адамның билік жүргізуі. Ferman dinlememek - бұйрықтарды, заңдарды, ережелерді елемей. Ferman sizin – «құлағым сізде», «бұйырыңыз» деген мағынада қолданылады. Ölüm fermanı – біреудің өлім жазасына кесілуі жайлы растайтын құжат.

Hâse – Селжұқтар мен Ғазнауи дәуірлерінің тұсындағы уәзірлерге берілген лауазым.

Hâkim/ hâkim olmak 1. Білім 2. Бар нәрсені білуші Хақ Тағала 3.Бұйрықшы, әмірші, басқарушы, билеуші, басшы, басшылық жүргізетін 4. Сот 5. Басым түсу, үстем келу. Hekimsiz, hâkemsiz memlekette oturma – Әуелгі байлық- денсаулық, елде дәрігер болмаса, басқаратын кәміл билеуші болмаса, онда ел өте ауыр жағдайға тап болар еді.

Hazret, hazretleri – құрмет тұтатын кісілердің немесе лауазымды адамдардың аттарымен қоса айтылатын сөз.

Hümayun – парсыша hüma: «құтты, бақытты»; падишахқа қатысты айтылады; «бақытты падишах». Ұлы Моғол Империясын билеген Темір ұрпағы, Бабыр шахтың баласы, атақты Акбар ханның әкесі.

Hünkâr – парсы тілінен енген сөз. Османлыларда тек патшаларға тән атақ.

Hüsrev – парсы тілінен енген сөз; падишах, шах мағыналарында.

Hüküm – арабша hukm, жарғы; егемендік; маңыздылық; шешім, үкім. Hüküm sürmek – іс жүргізу, жайылу.

Hükümdar – падишах, сұлтан, билеуші, тақ үстінде отыратын адам.

Mutasarrıf – Осман дәуірі заманындағы басқару жүйесінде, Танзимат заманынан кейін ауыл мен уәлаятта жүргізілетін билік.

Muktedir – араб тілінен енген сөз; күшті, билігі бар, зор дегенді білдіреді.

Muhtesib – ауыл, қалаларды басқарушы әкім. Заңдардан гөрі билік пен әдетке негіздеп, шешім беруші; Мұсылман елдерінде жаман ниеттен сақтанып, игі ниетпен әмір жүргізген адам.

Nâzır – араб тілінен енген сөз; министр. Nâzırlık görevi – министрдің мемлекеттік лауазымы. Hariciye nâzırı – сыртқы істер министрлігі.

Raşa – Осман империясы кезінде берілген азаматтық және әскери жоғары атақ; Республика кезінде генерал атағына ие болғандар; raşa gibi уаşamak – бай адамдардай өмір сүру; raşa gönlü bilir – «өзі білсін» мағынасында; raşa olmak – «көп ішімдік ішу» мағыналарында қолданылатын

мақал-мәтелдер; paşababa – паша қызметімен айналысқан ата; paşa çayı – ыстық шәй; paşazade – пашаның баласы.

Reis – арабша сөз: бастық, лидер; қайық капитаны. Reis bey – басшы; Reisülküttar, reis efendi – XVII ғасырдағы османлықтар падишахының хатшыларының басшысы; Танзимат заманынан бұрынғы Осман Империясының сыртқы істер министрлігі; aile reisi – заңдарға сәйкес отбасы жауапкершілігі жүктелген адам; belediye başkanı – әкім, мэр; ceza reisi – сот басшысы; cumhur reisi – мемлекет басшысы; eyyam reisi, ağası, efendisi – төраға.

Sancak, sancak beyi – Османлықтар заманындағы басқару жүйесінде провинция мен белгілі жер аралығындағы билік бөлімі.

Şahne – сұлтанның жанындағы қала қорғаушы. Ғазнауи мен Селжүк дәуірлерінде бұл ұғым мынадай мағына берген: 1. Әскери қолбасшы: Сұлтан тарапынан белгілі бір қала үшін; 2. Падишах халықтың мәселелерін шешуде, кінәлілерді жазаландыру үшін атаған басшы. Саясатнамада бұл мағынада қолданған; 3. Қорғаушы.

Şehzade – парсы тілінен енген сөз; падишахтардың, патшалардың ұлдарына берілетін лауазым.

Taht – парсы тілінен аударғанда «тақ» дегенді білдіреді. Билеушілерге арналған төр орын. Tahta çikmak – таққа отыру, билікті қолға алу; tahttan indirmek – тақтан түсу, биліктен айырылу.

Tevki – падишахтың тікелей бұйрығы.

Ümerâ-yı Nass – алдында жүрген әскербасы, өлке басшыларын айтады.

Vali – губернатор, қала әкімі, уәлаят бастығы.

Valide – ана; valide sultan – падишахтың анасына берілетін лауазым. Араб тілінде «баланың қамқоршысы» деген мағынаны білдіреді. Түрік тарихында беделді сұлтан бегімдердің қатарына Кануни Сүлеймен (1520-1566) жылдары билік еткен сұлтанның күңі, кейіннен әйелі болған Хюррем сұлтанға бұл лауазым берілді. Оның тұсында империяның ішкі және сыртқы саясаты дамып, мешіттер, әйелдерге арналған базарлар, аурухана, мектеп, медресе, фонтан, монша салынды. Өкімет істерімен шұғылданып, сұлтанның ең сүйікті әйелі болды. Сарайда көптеген заңдарға қарсы шыға білді. Мысалы, қызметші әйелдерге үйленуге тыйым салынған, дегенмен шарт бұзылып, сұлтанмен некелескеннен кейін шахзаде дүниеге келіп, сол кезде “valide” деген атаққа ие болды. Тағы, тарихта ең беделді “valide” – Көсем сұлтан, Ахмед сұлтанның ең сүйікті әйелі. Түрік тілінде «kösem» деген сөздің түбі «ең сүйікті», «köse» «төбе шашы жоқ» деген мағыналарын білдірсе, османлы түрікшесінде, қазақ тілінде өзінің атына сәйкес, сұлтанның аты «жетекшілікке ие», «беделді» мағыналарымен дәл. XVII ғасырдың бірінші жартысында өмір сүрді. Ахмед сұлтан ерте қайтыс болып, кейін 11 жасар баласы IV Мұрат сұлтан таққа отырып, негізгі билікті Көсем сұлтан иеленеді. Көсем сұлтан өзінің екі баласы IV Мұрат пен I Ибрагим сұлтандарының және немересі IV Мехмет билік еткен шағында әділдігімен, сабырлығымен, ақылдылығымен үлкен мәселелерді алдын-ала жоспарлап, қиындықтардың шешімін таба білген. Немересі IV Мехмет таққа отырысымен, “büyük valide”

атты ең алғашқы лауазымды алды. Империяда тақ үшін күресте ағайындылар арасында өрши түскенін білеміз, алайда Көсем сұлтанның әмірімен мұндай заң жойыла бастады, керісінше, өмірлерін сақтап қалу үшін барынша күресті.

Vezir – Османлыларда мемлекеттің министр қызметін атқаратын, падишахтың оң қолы «başvezir». Бұл сөз «жүк тасушы» деген ұғымды да білдіреді.

Yönetmek – басқару.

Yargıç – сот.

Yarlık – жарлық, бұйрық.

Осман дәуірінен бұрын, Оғыз Қағанаты, содан соң тарихи сахнаға Селжұқ әулеті түрік тарихында ерекше орын алды. Селжұқ дәуіріндегі ең атақты падишахы Әлп Арслан, отыз жыл бойы билік құрды және оның тұсында мәшһүр уәзірі Низамүл Мүлк еді. Низамүл Мүлктің «Саясатнаме» атты еңбегіндегі саясат сөзінің этимологиясы бойынша, араб тілінен аударғанда “siyaset” және “name” парсы тілінен аударғанда «хат», «кітапша» деген мағынаны білдіретін біртұтас сөзден тұрады. Саясат сөзінің негізі жануарды, әсіресе жылқыны баптау, күту, тазалау, тәрбиелеу; билік жүргізу; басқару, ұқыпты пайдалану; тәртіп; сақ болу мағыналарын білдіреді. Сонымен қатар, мемлекетті басқару, құрылым терминдері орын алады:

1. Өкімет, мемлекетті басқару

2. Жазаланушы адамдарды күш көрсете жазалау

3. Жаза, жазалау, өлім жазасына кесілу

4. Ел тәртібін қамтамасыз етудегі жұмыстар

5. Мемлекеттер арасындағы халықаралық қатынастарды орнайтын ілім: Дипломатия, өкіметтегі адамдар, дипломаттар, елшілер, саяси өлім жазасы жасалынатын жер деп те аударылады [6, 40-41 бб.].

Түрік, парсы, арабтардың діни мәдениеті ерекше болғандығын көре аламыз. Низамил Мүлктің ойынша: «мемлекет істері, басқарушылық, билеушілік дінмен тең. Ел билеуде тәртіпсіздік қалай орын алса, дінге де зарары тигізіледі». Падишахтардың басқа адамдардан айырмашылығы, адам ақыретте өзіне есеп берсе, ел басқарушылары өзімен қоса бүкіл халықтың есебін мойнына алмақ. Шүкіршілік неғұрлым көп болса, соғұрлым мемлекеттің жағдайы күннен күнге дамиды. Аталар сөзінде: «Салтанат – дінсіздік орын алғанда жалғасын таба алмақ, бірақ зұлымдық пен әділетсіздік болғанда жалғаса алмайды» делінген. Пайғамбарымыз былай деген екен: «Бұл дүниеде халқына үстемдік еткендер, ақырет күніне қолдары байлаулы етіп келеді. Егер халқына әділ болса, әділдік оның қолдарындағы байлауын шешіп, орны жұмақ болады; егер халқына зұлымдық танытса, ол қолдарын байлап, мойнын кісенге салып, тозақта болмақ». Қиямет күні біреуге, халыққа, қол астындағыларға билік жүргізген адам сұрауға алынады; тіпті, қойшыдан қарамағындағы қойын баққаны жайлы сұрақтардың жауабы алынады деп те айтылады. Жұмыстың орындалуын, я орындалмауын қадағалау үшін падишахтың уәзірлері мен оң қолдары үнемі тексерістен өтетін. Падишахтың, мемлекеттің аман-саулығы не құлдырауы оларға байланысты еді. Уәзір табиғатынан жақсы болса, ел дамып, әскерлер мен

қарапайым халықтың жағдайы жақсы, елде тыныштық орнап, падишах болса, қайғылардан азат етіледі. Ал, уәзір берекесіз болса, елдің жағдайы нашарлап, сол себепті падишахтың көңлі қашып, ақылынан адасып, мемлекетте қарама-қайшылықтар орын алады. Зерттеу барысында түрік тілінде «ел билеу, басқару» тақырыбына қатысты біршама мақал-мәтелдер мен тұрақты тіркестер анықталды [7]. Олар келесі кестеде:

Кесте 1. «Ел билеу, басқару» тақырыбындағы түрік паремиялардың қазақша мағыналары

<i>Түрік мақал-мәтелдері</i>	<i>Олардың қазақша мағынасы</i>
Ağanın gözü, yiğidin sözü	Ақылды басшы алдырмас.
At, adımına göre değil, adamına göre yürür	Керуенбасы білікті болса түйе азбайды; қолбасы білікті болса, сарбазы азбайды.
Ata eyer gerek, eyere er gerek	Елге елек те керек, желек те керек.
Başını acemi berbere teslim eden cebinden pamuğu eksik etmez	Ел басына әділсіз адамды отырғызғандар оның зұлымдық жасайтынын күтулері керек.
Yaı atıcısına vermeli	Ауыр іс өз көсеміне берілуі тиіс.
Tayfanın akıllısı, geminin dümeninden uzak durur	Азатын елді ұрысы билейді, озатын елді бұрысы билейді.
<i>Түрік тіліндегі тұрақты тіркестер</i>	<i>Олардың қазақша мағынасы</i>
Anahtarı beline takmak	басқару, билеу
Dizginlerini eline almak	қандай да бір істі қолға алу
Hükümet etmek, sürmek, idaresini bilmek	мемлекет, елді басқару
Kazan kaldırmak, devirmek	төңкеріс жасау, билікке қарсы тұру
Sakalı ele vermek, kaptırmak, tek elden	біреудің әмірімен жүру

Кестеден түрік халқының «мемлекет істері, басқарушылық, билеушілік» тақырыбына арналған тілінің ұшында айтылуға дайын тұрған паремиялардың біршама бар екенін байқадық. Бұл осы мемлекет істері, билік, басқарудың ұлттық концептосферасында алатын орнын, оның көптеген маңызды қырларын көрсетеді. Осылайша, концептілер халықтың мәдениетінде, оның ішінде мақал-мәтелдер, тұрақты сөз тіркестері, халық әндері сол елдің құпиясын ашуға көмектеседі. Қазақ және түрік тілдері туыс елдер болғанмен, **билік** концептісінің түсінігі әр түрлі. Концептті толық ашу мүмкін емес, себебі адамның санасында ғаламның тілдік бейнесі шексіз. Сондықтан да, концептті терең, жан-жақты және мазмұнына сай түрлі әдістермен зерттеу жалғасын табады.

ӘДЕБИЕТ

[1] Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры: 3-е изд. – М.: Академический проект, 2004. – 825 с.

- [2] Попова З.Д., Стернин И.А. Язык и национальная картина мира.- изд. 4-е, стер. – М. – Берлин: Директ-Медиа, 2015. – 101 с.
- [3] Есеналиева Ж.Ж. Қазақстандағы когнитивтік лингвистиканың бағыт-бағдары. – ҚазҰУ хабаршысы. Шығыстану сериясы. – 2013, № 2 (63). – 74-78 бб.
- [4] Смагулова Г.Н. Межкультурная коммуникация: проблема этноязыковых особенностей. – Вестник КазНУ. Серия филологическая. – 2014, № 2 (148). – 108 – 112 бб.
- [5] Абай Құнанбайұлы. Өлеңдер. – Алматы: Жазушы, 1976. – 240 б.
- [6] Nizamü'l Mülk “Siyasetname” Farsça aslından çeviren Mehmet Taha Ayar Türkiye İş Bankası Kültür yayınları – 649 s.
- [7] Emet Gürel, Azra Nazli. Türkçede yönetim olgusu: Atasözleri ve deyimler üzerine bir içerik analizi. – Uluslararası sosyal araştırmalar dergisi, cilt: 12, sayı: 62, 2019 .

REFERENCES

- [1] Stepanov Ju. S. Konstanty: Slovar' russkoj kul'tury. (Constants: Dictionary of Russian Culture). М.: Akademicheskij proekt, 2001. – 825 p. [in Rus.]
- [2] Popova Z.D., Sternin I.A. Jazyk i nacional'naja kartina mira. (Language and national picture of the world). izd. 4-e, ster. М.– Berlin: Direkt-Media, 2015. 101 p. [in Rus.]
- [3] Esenalieva J.J. Qazaqstandaғы когнитивтік лингвистиканың бағыт-бағдары. (Directions of cognitive linguistics in Kazakhstan.) QazҰU habarshysy. Shy ғыстанu serijasy. (Bulletin of the KazNU. Oriental Studies Series). 2013, № 2 (63). 74-78 pp. [in Kaz.]
- [4] Smagulova G.N. Mezhekul'turnaja kommunikacija: problema jetnojazykovyh osobennostej. (Intercultural communication: the problem of ethno-linguistic characteristics). Vestnik KazNU. Serija filologicheskaja. (Bulletin of KazNU. Philological series). 2014, № 2 (148). 108-112 pp. [in Rus.]
- [5] Abai Qunanbaiuly. Óleńder. (Poems.). Almaty: Zhazushy, 1976. 240 p. [in Kaz.]
- [6] Nizamü'l Mülk “Siyasetname” Farsça aslından çeviren Mehmet Taha Ayar Türkiye İş Bankası Kültür yayınları. (Property "Siyasetname" actually translates Persian Turkey Mehmet Tahir Settings Bank Cultural Publications). 649 p.
- [7] Emet Gürel, Azra Nazli. Türkçede yönetim olgusu: Atasözleri ve deyimler üzerine bir içerik analizi. (The phenomenon of management in Turkish: A content analysis on proverbs and idioms). Uluslararası sosyal araştırmalar dergisi. (International journal of social studies). cilt: 12, sayı: 62, 2019.

КОНЦЕПТ «ВЛАСТЬ» В КАЗАХСКОЙ И ТУРЕЦКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРЕ

Зеяда Б.¹, Қыбырай Ж. Е.²

¹к.ф.н., доцент, кафедра перевода восточных языков

²студент, специальность «5В10000 – иностранные языки»

КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан

e-mail: lim.cat@mail.ru

Аннотация. Статья посвящена анализу концепта *власть* в казахской и турецкой лингвокультуре, выявлению их общих моментов и различий. Рассмотрены специальная лексика и термины, связанные с государственным устройством и управлением, пословицы, поговорки, устойчивые сочетания, крылатые выражения, в которых отражены представления народа о власти, ее ответственности за судьбу общества, что помогает понять языковую картину мира данной страны, менталитет носителей изучаемого языка.

Ключевые слова: лингвокультурология, казахская лингвокультура, турецкая лингвокультура, концепт «власть», пословицы, поговорки, устойчивые сочетания.

THE CONCEPT OF "POWER" IN KAZAKH AND TURKISH LINGUOCULTURE

Zeyada B.¹, Kybyray Zh.E.²,

¹candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Translation of Oriental Languages,

²Student of Specialty «5B10000 – Foreign language»

Kazakh University of International Relations and World Languages named after Abylai Khan, Almaty, Kazakhstan

e-mail: lim.cat@mail.ru

Abstract. The article is devoted to the analysis of the concept of power in the Turkish and Kazakh linguoculture, identifying their common points and differences. Special vocabulary and terms related to the state structure and administration, proverbs, sayings, phraseological units, catchphrases, which reflect people's ideas about power, its responsibility for the fate of society, are considered, which helps to understand the linguistic picture of the world of a given country, the mentality of the speakers of the target language.

Keywords: linguoculturology, Kazakh linguoculture, Turkish linguoculture, power concept, proverbs, sayings, phraseological units

Статья поступила 25.05.2020